

Overdenking cantatedienst 24 november 2024
in de Westerkerk Amsterdam
over de "Missa pro defunctis" van Johann Caspar Kerll
door dr. Cristina Pumplun

Om troost te brengen en om het heil van zijn ziel: daarvoor heeft Johann Caspar Kerll zijn "Missa pro defunctis" geschreven. We zullen straks luisteren naar die prachtige 17^e eeuwse muziek. Het is best opmerkelijk dat wij weten wat voor hem de motivatie was om deze mis voor een uitvaartdienst te componeren. In de gedrukte uitgave waarin de missa is opgenomen maakt hij er een opmerking over. Hij draagt zijn werk enerzijds op aan de vorst waar hij in dienst is. Dat was heel gebruikelijk in die tijd. Maar hij schrijft ook dat het hem er vooral om gaat, zijn ziel door zijn muziek aan de goede God toe te vertrouwen, met oog op zijn eigen sterven ooit in de nabije of verdere toekomst, en dat hij verlangt naar rust voor zijn ziel. Het koor begint dan straks ook met een gezongen gebed om eeuwige rust, *requiem aeternam*.

Een uitvaartmis zoals die van Kerll is eigenlijk één lang gezongen gebed. Het was eeuwenlang de manier om op een waardige wijze afscheid te nemen van een dierbaar mens. Iedereen die gestorven was, werd met dezelfde teksten, met hetzelfde ritueel, ten grave gedragen. Wie achterbleef kon nog één ding doen: God bidden om barmhartigheid en genade voor de overledene, hem of haar bevelen in Gods hoede. Er hing veel af van dat gebed, want mensen leefden in grote onzekerheid rond de prangende vraag: hoe het verder zou gaan na de dood? Werd het de hemel of de hel of iets ertussen in?

Het derde deel van de "Missa pro defunctis" getuigt van die vragen. Het is het hartstuk van een barok requiem: de Sequens. De tekst is een aangrijpend gedicht, oorspronkelijk uit de 13^e eeuw, waarin intense zorgen worden verwoord: angst om het lot van de ziel en onzekerheid over Gods oordeel. Daarbij valt het op hoe Kerll door deze aangrijpende tekst heen rust weet uit te stralen. Ja, er is een angstig beven te horen als de bas zingt van de schrik voor Gods oordeel. Maar dan volgt ook weer die bede, geruststellend en troostend, om genade en barmhartigheid. Kerll schrijft dan ook, in een opmerking bij één van de instrumentale partijen, dat hij met deze muziek "troost wil schenken aan wie achterblijven in dit tranendal". Hij wilt troost schenken aan de mensen die op de snijpunten van het bestaan worstelden met prangende vragen, met de pijn van verlies en gemis. Dat mensen in een

crisis kunnen raken na het overlijden van een dierbare: het is van alle tijden. Vroeger noemde men het misschien anders dan nu. Wat wij rouw noemen of depressie beschrijft Kerll als "een dal van tranen", en dat wende ook voor mensen in zijn tijd niet, ook al was men toen nog zo veel kwetsbaarder voor ziektes en ongeluk en overleden mensen op vaak op jonge leeftijd.

Ik moest bij het luisteren naar Kerlls muziek denken aan het verhaal van een jonge vrouw: Catharina von Greiffenberg. Ze leefde in dezelfde tijd als Kerll - in het midden van de 17^e eeuw - en in dezelfde landstreek, in Zuid-Duitsland en Oostenrijk. Catharina was nog maar acht jaar oud, toen haar vader verongelukte. Met haar moeder en haar jonger zusje Anna bleef ze vaderloos achter. De zussen waren onafscheidelijk. Maar het noodlot sloeg tien jaar later, toen ze achttien was, nog een keer en nog harder toe. Zusje Anna werd ziek en overleed. Om Catharina heen werd het zwart en bleef het zwart, maandenlang. Haar bestaan was een bestaan op de rand. Elke dag was een stap door een donker dal. Veel later pas zal zij tijdens een kerkdienst weer een klein licht zien opgaan en langzaam los raken: uit de donkerte van haar leven. Uiteindelijk zou zij een belangrijke dichteres worden. In grotendeels religieuze gedichten beschreef ze Gods glorie uit dankbaarheid voor de terugkeer van het licht in haar leven en dat zij het woorden-loze donker te boven was gekomen.

Voor mensen zoals Catharina heeft Kerll zijn muziek geschreven. Het is muziek die diep troostend is, die op momenten voelt alsof iemand een zachte deken om je heen legt en dan misschien niet eens zoveel zegt...

Of maar een enkel woord: iets van licht en eeuwigheid, *Lux perpetuam*. Iets van geborgen zijn en rust, *Requiem aeternam*. Iets van verlangen naar de eeuwige, onbreekbare band van de liefde: *Pie Jesu, Domine, dona eis requiem*.